

לנתיבך הנעלם / חיים נחמן ביאליק

כתב: ערן קצב © (מבוסס על מאמר מאת אבי כץ ושלמה הרציג)

נושא השיר:

בשיר זה נוטשת האישה האהובה והבלתי מושגת את הדובר ובורחת אל נתיבה הנעלם. הדובר הנטוש, הזועף והקודר, מוצא פורקן לסבל שהיא גורמת לו ביצירה ובכתיבת השיר. האוהב הנטוש מדמה עצמו לענן הממטיר גשמי זעף וזורע חורבן, אך מתוך רצונו לרדוף אחריה, ואולי אפילו לנקום בה, הוא עובר שינוי חיובי והופך לענן הממטיר גשמי ברכה ומחייה את האדמה. ההפריה היא במובן של יצירה, כלומר של כתיבת השיר. **מן הצער והכאב נולד השיר**, האהבה שנקטעה בבת אחת ללא כל התראה מוקדמת וגרמה לדובר סבל וייסורים, הופכת להשראה, למוזה ולמעייין היצירה. לכן לפנינו שיר שניתן לקרוא אותו כשיר **ארס-פואטי**- שיר שעוסק בתהליך יצירת השיר, כלומר שיר שניכתב על עצמו. השיר בנוי במבנה מהופך: ישנם שני בתים שמקיימים קשר של דבר והיפוכו, בבית הראשון הדובר נישאר פאסיבי, זנוח ואומלל ואילו בבית השני הדובר הופך לרוח סערה לאקטיבי, ליוצר ולמחייה.

תוכן השיר:

בית א'- בשיר "לנתיבך הנעלם" מתאר הדובר את הרגשתו בעקבות נטישתה של אהובתו- זהו שיר אישי (לירי). לאור הקושי שמציג הדובר ניראה כי מדובר בקשר רגשי עמוק. השיר מתמקד יותר בהשפעת עזיבתה המהירה על הדובר ופחות בסיבות לעזיבה, ולכן אין אנו יודעים בביטחון מדוע היא עזבה אותו בבת אחת. עזיבתה של האהובה מלווה בסערה גדולה, היא מזנקת כמו סופה אל נתיב לא ידוע, היא מתוארת כמו ציפור אשר בורחת מכלובה אל החופש או כמו לביאה שלחופש נולדה. זוהי יציאה סוערת ובעלת כוח אשר מלווים אותה מרץ

והחלטיות רבה, היא מזנקת אל הבלתי נודע. הדובר מציין שאפילו את עקבותיה האישה מחקה מתוך הסערה שהשאירה אחריה. היא מתוארת כמי שפרצה את גבולות הכלא שלה וכנראה שיש

לנתיבך הנעלם

לנתיבך הנעלם פסופה זנקת
ותפרצי פתאם בית-כלאך,
ומסביבות אהלי לנצח מחקת
את-עקבות פעמיך וצלך;
במנוסת בקלה לדרך וצאת,
ובצאתך – עם צורך למרחק נשאת
את-מצהלות צחוקך – את-פעמון זהבך,
את-להבות גילך ומדורות לבבך;
אך אחת נשית: ברכת שלומי ושלומך,
ובחפזך ותשי
בזוית קטונך גם נעל של משי,
ועל אדן החלון – אגדת חבצלותי
ו צרור חלמותי
ואותי – – –

באשר את שם – היי ברוכה ממקומך!
עמד אנכי בסערה, אחותי!
ואם את עזווי סער ואני כבד חלמות –
עד ראש גבעות עולם ועד נרפתי תהמות
נרדפך יגון כל-לילותי וימי;
ונישוא אברותיך – ואת גם לא תראי –
אנכי, ענו זעף קודר, צרירי,
אל אשר תשוטי אשךך פעמי,
ובפרשי ממרומי, ובאשר אבאה,
צל מגור ושאה –

אפלה לב-עולם בברקי ורעמי
ואחיהו בגשמי
ובשירי.

קטונך = חדר שינה

כאן רמז לכך שהיא הרגישה שהוא מגביל אותה ולא נותן לה חופש - לכן הייתה חייבת לברוח בדחף בלתי נישלט (החופש הוא חלק בלתי ניפרד מהאישיות שלה ומעין אינסטינקט קיומי). הדובר מציין דברים שהיא לקחה עימה ודברים שהיא השאירה מתוך עזיבתה המהירה: האהובה לקחה עימה את שימחת החיים שלה, את צחוקה ואת האש שבה ("להבות גילך ומדורות לבבך"), כלומר הדובר מתאר את האהובה בעזרת יסוד האש, כנראה זוהי דרכו לציין את התשוקה החייתית והבלתי נשלטת שבה. זוהי הסיבה שבגלל הוא כנראה כל כך אהב אותה, אך מצד שני זוהי בדיוק הסיבה שבגללה היא עזבה אותו. כלומר אנו רואים שהאהובה לקחה עימה את כל האושר שהיא נתנה לדובר, אך מצד שני היא שכחה אפילו להיפרד לשלום ולתת לו לברך אותה בדרכה. עוד הוא מציין שבעזיבתה המהירה היא שכחה בזווית/בפינת הקיטון (חדר שינה קטן) נעל של משי (זהו רמז לסיפור סינדרלה אך במשמעות אירונית שכן הנעל לא תשמש לצורך מימוש האהבה כסינדרלה והנסיך אלא מסמלת דווקא את סיום הקשר), עוד היא השאירה זר פרחים (אולי הוא נתן לה מתוך רומנטיקה), את כל חלומותיו היא השאירה ואותו. כלומר הדובר נשאר נטוש ועזוב, יושב בפינת חדר השינה הקטן שהיה מלא באהבתם וכעת הוא מסתכל סביבו ורואה רק זיכרונות, נשים לב שהדובר הזנוח מזכיר עצמו אחרון בסוף רשימה של הדברים שהיא שכחה מאחוריה, דבר זה מדגיש את כאבו ואת בדידותו. היא לקחה עימה את חלומותיו והוא נותר אפילו ללא חלומות, הכול נחרב עבורו. שורות הבית הולכות ומתקצרות דבר שמדגיש את הבדידות ואת הריקנות שלו. בבית זה יש גם אירוניה שכן הדבר החשוב ביותר שהיא שכחה שזה הוא עצמו מוזכר דווקא בסוף הרשימה.

בית ב' - בבית השני של השיר מתחולל היפוך, הדובר הפאסיבי הכנוע והנטוש הופך לאקטיבי, נוקם ויוצר. כבר בתחילתו (של הבית) הדובר משתחרר מדיכאונו ומברך אותה על עזיבתה, כלומר הוא משלים עם העזיבה. כעת הדובר מצטרף אליה, אל הסערה ואנו רואים שהדובר יוצא למרדף אובססיבי אחריה לאן אשר תלך. הוא מתאר את עצמו "כבד חלומות" זוהי אולי הסיבה שבגללה היא עזבה אותו, שכן היא לחופש נולדה והוא כבד וחולמני, אך למרות זאת הוא מצליח לאגור כוחות מתוך הסבל והנטישה ויוצא למרדף אחריה. הדובר גדל ומתעצם לממדי ענן, גדול וזועף המטיל אימה וקדרות על סביבתו ועל העולם כולו. הענן נישא אל על ורודף כצל אחר האהובה, עד לראש הגבהות ועד ירכיטי התאומות, אולם בסופו של דבר הענן הזועף הופך לענן הממטיר גשמי ברכה. מענן איטי וכבד היוצר שואה סביבו הוא הופך לברכה. כך המרדף שהיה אמור להיות שלילי, שהיה מונע מדחף לנקום ומטרתו הייתה להפחיד את האהובה ולהכביד עליה נותן תוצאה רצויה ומבורכת - את השיר הזה. מסתבר שבשחרורה של האישה היה משהו משחרר גם עבורו, מה שהיה ניראה כניסיון אובססיבי לכפות את עצמו עליה הופך לתהליך התחזקות שהוא גם תהליך גילוי עצמי ויצירה, שדווקא הסבל שימש כמניע לו. אלמלא ברחו האהובה והתירה אותו אומלל ספק אם היו בו כוחות נפש ליצור (את השיר). ביאליק אומר כאן באופן סמוי שהשירה אינה באה מהאהבה ומהאושר אלא דווקא מהייסורים, מהכאב ומהחוסר, וכך הדובר שהוצג בתחילה כחפץ עלוב אשר שנישכח בפינת חדר השינה, גדל ומתעצם לענן המפרה את העולם בשיריו.

אמצעי עיצוב:

א. מבנה השיר- השיר מורכב משני בתים היוצרים תמונה והיפוכה: בבית הראשון- האהובה מזנקת אל החופש ומותירה את הדובר זנוח ואומלל, בבית השני- הדובר מתעורר, צובר כוח, רודף אחרי אהובתו, מפלח את לב העולם בברקיו ומחיייה אותו בשיריו. סבל האהבה הנכזבת אשר איים להחלישו באופן מהופך דווקא חיזק אותו ובדידותו הפכה לפריון. כלומר בית ראשון הוא פסיבי (חסר כוחות) ובבית השני הדובר הוא אקטיבי (פעלתני). בבית השני האקטיביות משתנה מרצון שלילי ואובססיבי לנקום הוא הופך לפורה ומפרה, הוא כותב את שיריו ומעניק אותם לעולם.

מבחינת המבנה הבית הראשון והשני מסתיימים באותה צורה, בשניהם שלוש השורות האחרונות הולכות ומתקצרות. הן מתקצרות ומובילות אל העיקר, הבית הראשון במילה "ואותי" (זהו הדבר החשוב ביותר שהאהובה השאירה), והבית השני מסתיים במילה "ובשירי" (זוהי התוצאה של כל הסבל המתואר ובעצם אולי הפואנטה של השיר כולו, כאן אנו מבינים שהשיר הוא ארס-פואטי), זוהי בעצם תחבולה כי הדברים החשובים ביותר מופיעים באופן אירוני דווקא בסוף הרשימה, זה יוצר רושם מוטעה של הפחתה ובעצם נותן חשיבות למילה המופיעה לבד.

ב. ניגודים- האהובה היא מיסוד האש: "להבות גילך ומדורות לבבך" והדובר הוא מיסוד המים (ענן המוריד גשם), היא קשורה ליסוד מכלא ושורף ואילו הוא מקשר את גורלו לגשם שזה מטאפורה ליצירתו ולשירתו. היא מתוארת בצבעים חמים ועשירים (זהב, וצבעי האש) ואילו הוא מאופיין בצבעי חורף כענן קודר, היא מתוארת "כעזוז סער", כלומר קלת תנוע ודינמית ואילו הוא "ככבד חלומות" כאיטי כבד תנועה, איש חלומות זועף וקודר. ישנו גם ניגוד בדמותה של האהובה שכן מצד אחד היא סוערת נחושה כציפור הבורחת מכלובה ומצד שני היא מתוארת באמצעות נעל של משי זר החבצלות המציירים אישה עדינה.

מטרת הניגודים היא ליצור מהות אחת המורכבת מתוך הדברים המנוגדים. היסודות המנוגדים הופכים בשיר לדבר אחד שלם שהוא מעבר לטוב ולרע: אהבה ושנאה, אושר ודיכאון, אש ומים הופכים בסופו של דבר למהות אחת המניעה את נפשו של ביאליק לכתוב וליצור ולהעניק לנו את השיר הזה.

ג. לשון ציורית- בשיר ישנה לשון ציורית רבה: האהובה מדומה לסופה אחריה רודף הדובר המדומה לענן בתוף הסופה. האהובה מושוות לציפור הנמלטת מכלובה. ישנה גם מטאפורות רבות: "מדורות לבבך", "אנוכי ענן זעף קודר", "אפלח לב עולם בברקי ורעמי והחיהו בגשמי" המטאפורה המרכזית בשיר היא היצירה כמים וכגשמי ברכה, הדובר הופך למען אל השולט ממרום, לזאוס היורה את ברקיו משמיים וכך אל מול יסוד האש המיוחס לאישה בבית הראשון הדובר הוא יסוד המים הממטיר גשמי ברכה בפרץ של יצירתיות וכתובה. מול זויות הקיתון המצומצמת והחפצים הקטנים מצטייר בסוף מרחב קוסמי חסר גבולות ומבט אולימפי יצירתי מגבהים. כלומר מול הפרטים הממשיים עומדים המצבים האין סופיים והמטאפורים בסוף השיר, זהו האושר האיסופי שביצירה.